

Småskalig möbelindustri i Lindome

av Lena Palmqvist

LINDOMEBYGDENS GÅRDAR LIGGER spridda utmed det gamla vägnätet i dalgången och slutningen öster om motorvägen mellan Kungsbacka och Göteborg. Kulturlandskapet är småskaligt med välbevarad bebyggelse. Möbeltillverkningen i Lindome var redan under tidigt 1700-tal välkänd för den höga kvalitén och säkra stilkänslan. Det är framför allt stolar från gustaviansk tid och empire som i senare tid förknippats med lindomemöbler, vilket hänger samman med att stolarna från sekelskiftet 1800 och fram till mitten av 1850-talet märktes med tillverkarinitialer.

Under senare delen av 1800-talet och framåt blev det modernt med möbler i tidens s.k. nystilar. Den hantverksmässiga tillverkningen började industrialiseras, möbeltillverkningen etablerades på flera ställen i landet och modellerna miste mycket av den lokala särprägel. Men tillverkningen i Lindome växte och möblerna distribuerades över hela landet. Ofta kan man spåra proveniensen genom påklustrade fraktsedlar från Lindome järnvägsstation.

Men idag finns inga spår av industribyggnader i dalgången. Under senare delen av 1900-talet har ett nytt centrum, med skola, butiker och bostäder vuxit fram nära järnvägsstationen, i övrigt har bebyggelsen bevarat sin 1800-tals- och tidiga 1900-talskaraktär. Lindome är idag ett pendlarsamhälle, där flertalet boende pendlar till Göteborg.

Hur påverkade industrialiseringen Lindomebygden? När hantverket fick konkurrens från de fabrikstillverkade möblerna från Östervåla i Uppland och andra möbelcentra valde lindomesnickarna två vägar, antingen att satsa allt på den fortsatta möbeltillverkningen och hitta lösningar för en rationell drift,

eller att fortsätta tillverkningen hantverksmässigt i mindre skala vid sidan av jordbruket.

Närheten till Göteborg gav förutsättningar för en industriell etablering samtidigt som jordbruket kombinerat med en småskalig möbeltillverkning gav en hållbar ekonomi. Hur utvecklades de olika strategierna och vilken näringsform visade sig mest hållbar i längden?

Historisk möbeltillverkning

Möbeltillverkningen i Lindome går sannolikt tillbaka till senare delen av 1600-talet. Importförbudet år 1731, som bland annat omfattade möbler, gynnade den inhemska tillverkningen och Lindome utvecklades då till ett västsvenskt centrum för möbeltillverkning. Fram till mitten av 1800-talet var hantverket en binäring vid sidan av jordbruket, men blev under senare delen av 1800-talet och fram till mitten av 1930-talet den huvudsakliga inkomstkällan. Varje by och ibland varje gård hade specialiserat sig på stolar, lådmöbler, bord eller soffor. ”Nästan hvar mansperson är möbelsnickare, och många hafva förvärfvat stor konstfärdighet.”¹

Möblerna såldes i Göteborg, direkt till handlare eller uppköpare som sålde dem vidare till övriga landet och det förekom också en viss export. I ”Topografiska och statistiska uppgifter om Hallands län” 1847 lyfter man särskilt fram tillverkningen av soffor, stolar, bord och byråer. Lindomesnickarna var kända för sin yrkesskicklighet och tillverkningsvärdet uppgick samma år till 20 000 riksdaler per år.² Snickeriverksamheten utvecklades till den huvudsakliga näringen i Lindome, medan jordbruket fick en mindre framträdande roll.

FIGUR 1: Dalgången karaktäriseras av ett öppet jordbrukslandskap med snickeriverkstäderna knutna till den äldre gårdsbebyggelse som bär spår av en småskalig möbelproduktion.
FOTO: Lena Palmqvist 2005.

Efter den omfattande branden i Hällesåkers by i östra delen av socknen år 1829 genomfördes laga skiftet under början av 1830-talet. Skiftet innebar utflyttning av gårdar, men också nybyggnation. Befolkningsökningen var stor under mitten och slutet av 1800-talet, vilket delvis avspeglas i gårdsbebyggelsen, men också i uppförandet av den nya kyrkan.

Bondehantverk eller protoindustri

Möbeltillverkningen i Lindome byggde på en stark hantverkstradition knuten till familjen och gården. Den har vissa drag av protoindustri, i den form ekonomihistorikern Franklin Mendels och socialhistorikerna från Göttingen definierar begreppet.³ Men snickeriet organiserades aldrig i form av förlagssystem och de lokala snickarna förefaller ha haft en förhållandevis självständig ställning gentemot köpmännen/möbelhandlarna. Snickarna kunde efter beställning lämna sina färdiga stolar till lanthandlaren och betalningen skedde i form av livsmedel, ibland som förskott, vilket i vissa fall kunde innebära att snickaren hamnade i beroendeställning.

Men jämfört med den väl utvecklade textila

protoindustrin i grannbygden Sjuhäradsbygden, karaktäriseras lindomesnickeriet snarast av ett s.k. köpsystem (Kauf-system)⁴ där handlaren enbart fungerade som uppköpare av de färdiga produkterna. Den viktigaste distributionskanalen före järnvägens tid var emellertid torgförsäljningen i Göteborg varje lördag. ”Försäljningen av möblerna sköttes av husets fruntimmer, männen hade fullt upp att göra med nästa veckas produktion. I regel körde man till Göteborg varje lördag, sällan på onsdag. Borås och Varberg besöktes mycket sällan på senare tid, möjligen vid någon stor marknad på hösten. Gårdfarihandel har aldrig förekommit.”⁵

Utvecklingen inom den textila hemindustrin i Sjuhäradsbygden som lade grunden till den omfattande textilindustrin med Borås som centrum hade en tydligare protoindustriell struktur, med gårdfarihandeln som grunden för hemindustrin och de mest framgångsrika och kapitalstarka förläggarna som blev traktens storfabrikörer. Det fanns i Sjuhäradsbygden ett nära samband mellan byfinansiärerna, förläggarna och fabrikörerna.⁶ Liknande anknytningar kan man inte påvisa inom lindomesnickeriet. Frågan är vilken betydelse den kvardröjande hantverkstraditionen och den starka kopplingen till gårdsverkstäderna inom lindomesnickeriet hade under industrialiseringsskedet. Var-

för utvecklades aldrig möbelindustrin i större skala i Lindome, på liknande sätt som textilindustrin i Borås och Sjuhäradsbygden?

Råvaror och näringar

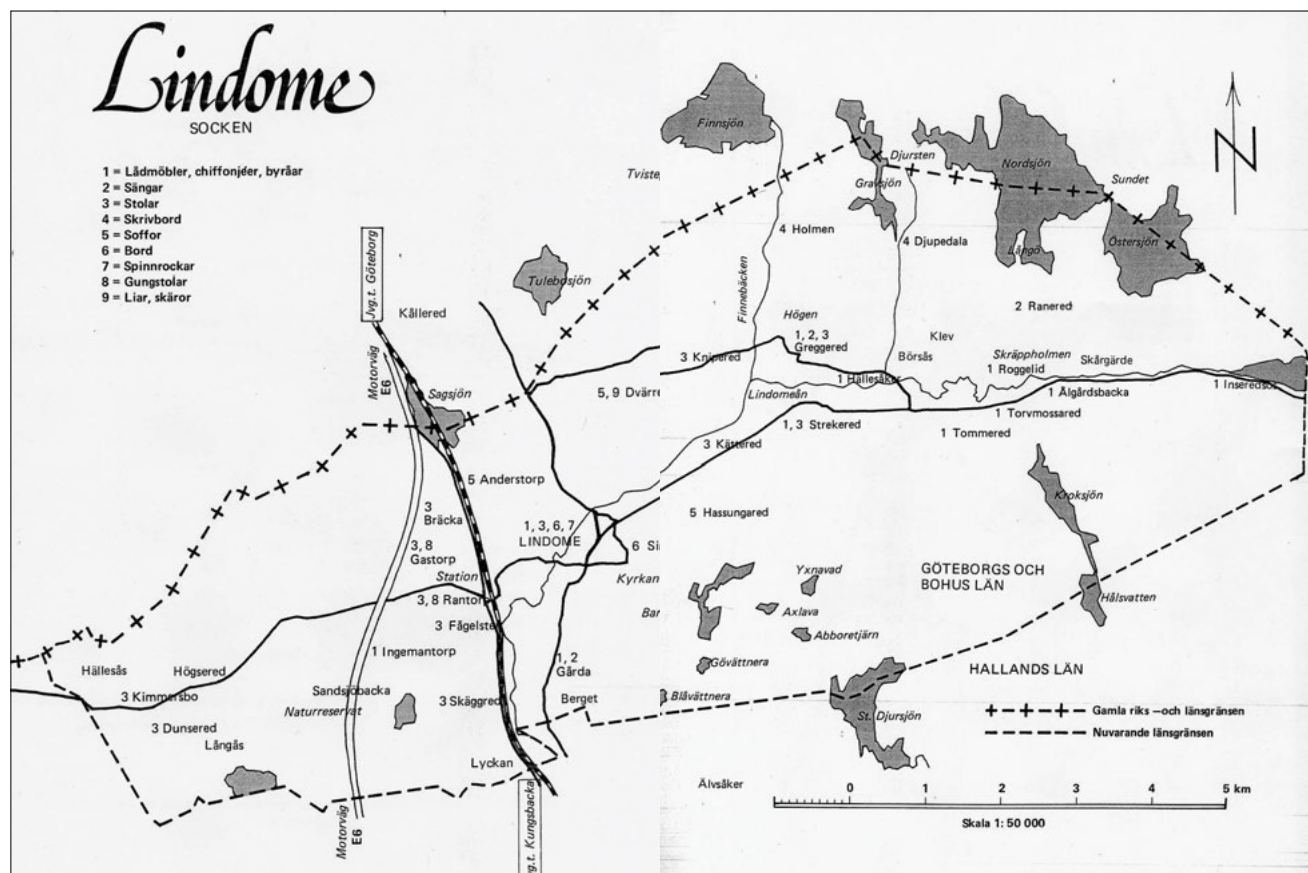
Lindome socken är en gränsbygd mot Bohuslän och Västergötland och med Göteborg på drygt två mils avstånd. Socknen sträcker sig mellan det relativt skogfattiga slättlandet utefter hallandskusten och skogsbygden längre österut utmed gränsen till Älvsborgs och Jönköpings län. Den östra delen av socknen är mer rik på skog än den västra. Tvärs genom socknen flyter Lindomeån, som i sitt övre lopp bildar ett flertal forsar, där vattenkraften tidigare drev mindre kvarnar och sågar.

Skogarna i Halland blev fram till början av 1800-talet hårt exploaterade genom uppodling, betesgång och ljungränning samt pottaskeframställning och tillverkning av tunnämnen för salterierna.

Först vid mitten av 1800-talet började skogsarealen åter öka, bland annat genom skogsodlingar. Under 1900-talet har skogsarealen vuxit till drygt 50% av den totala landarealen.⁷

Lindome utvecklades redan under 1600- och 1700-talen till centrum för den hantverksmässiga tillverkningen av möbler. Men råvarutillgången var inte särskilt gynnsam. Möblerna tillverkades av björk och furu och i byn Hassungared, belägen i socknens östra och skogrika del hämtades virket under 1770-talet från Marks härad i Västergötland, vilket betydde en transport på 3–4 mil.⁸ Redan vid den tiden hade virket börjat betinga ett förhållandevis högt pris, vilket hade samband med skogsskövlingen. Det var huvudsakligen furuvirke som köptes från Bollebygd i Marks härad, eftersom björk fanns tillgängligt inom socknen. Alm och ask hämtade man vanligen från Fjärås eller längre söderut i Halland. Fanér fick man däremot köpa i Göteborg.

FIGUR 2: Karta över Lindome socken och möbeltillverkningens utbredning under 1800- och 1900-talen. Möldals museum.

A.G. Barchaeus som för Vetenskapsakademiens räkning reste i Halland för att rapportera om lanthushållningen, besökte 1773 Lindome. Han beskriver hur engelska stolar genom mellanhänder i Göteborg nådde lindomeborna under 1770-talet. Även om möbelhantverk hade bedrivits långt tidigare i Lindome, fick möbeltillverkningen ett uppsving genom de engelska förebilderna. Närheten till Göteborg var såväl under 1700-talet som under 1800- och 1900-talen betydelsefull för möbeltillverkningens utveckling. Stolar kom även att exporteras till England under sent 1700-tal och Barchaeus uppger att Lindomestolar exporterades till England till ett årligt värde av 3 000 d:r silvermynt.⁹

Närheten till Göteborg som avsättningsmarknad var en viktig faktor för lokaliseringen av möbeltillverkningen såväl under den förindustriella perioden som senare. I en Landshövdingerrapport år 1746 omnämns särskilt möbelsnickeriet i Lindome, men snickeriverksamheten innebar inte en obruten glansperiod under 1700- och 1800-talen. Variationer i efterfrågan förekom och svårigheterna att under början av 1800-talet fritt avsätta möbelproduktionen var besvärande. Vid sockenstämman 1834 fick riksdagsmannen Olof Lindbäck, med släktanknytning till Lindome, i uppdrag att driva frågan om fri avsättningsmarknad för lindomemöblerna. Det resulterade i ett riksdagsbeslut som innebar att lindomesnickerarna skulle ”i landets södra och

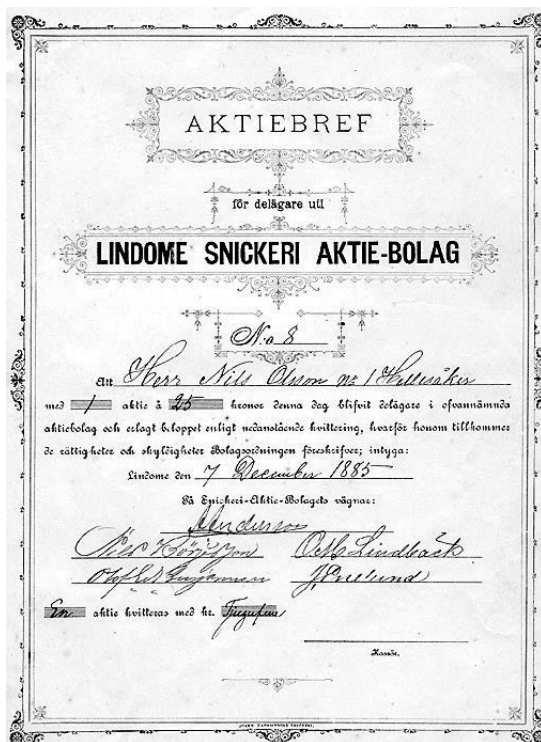
västra provinser utan intrång få avyttra sina alster.” Effekterna av beslutet visade sig snabbt. Tillverkningsvärdet i socknen steg från 5 000 rdr bco år 1830 till 18 000 år 1840, vilket innebar att det mer än tredubblades på tio år.¹⁰

I Husförhörlängder från Lindome socken från senare delen av 1700-talet och framåt uppges bisysslor som snickare, smed och stolmakare. Lindomesnickeriet har blivit mest känt för den omfattande produktionen av sittmöbler av hög kvalitet som tillverkades under senare delen av 1700-talet och under det tidiga 1800-talet. Stolarna var signerade, vilket under den här tiden i övrigt är känt främst från Stockholm. Men de signerade stolarna från Lindome utgör bara en liten del av den totala tillverkningsvolymen.¹¹ I Lindome tillverkades chiffonjéer, byråer och andra lädmöbler, sängar, skrivbord, spinnrockar, skåp och förvaringsmöbler m.m.

De verkstäder som byggdes under sent 1800-tal var fortfarande huvudsakligen knutna till gårdsbebyggelsen. Men när Väst kustbanan öppnade för trafik i slutet av 1880-talet blev området kring järnvägen och stationen intressant lokaliseringsmässigt. Möbelhandlare Colldén, med butik i Göteborg, uppförde en stor byggnad vid järnvägen, som inrymde möbellager, speceri- och manufakturaffär, men någon mer omfattande industrietablering ägde aldrig rum. Nordost om stationen låg Anderstorps

FIGUR 3: J. B. Colldéns snickerifabrik och affär låg centralt i Lindome med reklamskyltar ut mot järnvägen.
FOTO: Lindome hembygds gilles arkiv.

FIGUR 4: Nils Olsson i Hällesåker var medlem i snickeriblaget men hade ingen egen produktkatalog. FOTO: Lindome hembygdsgrupps arkiv.

bomullsspinneri med verksamhet sedan 1832. Vid spinneriet arbetade kvinnor och barn. Omkring 1850 bestod halva arbetsstyrkan av minderåriga. Spinneriet fick allt större betydelse och sysselsatte 144 personer år 1902, en personalstyrka som bibehölls under de kommande decennierna.¹² Under slutet av 1930-talet byggdes också ett färgeri.

Små och medelstora gårdar

Gårdarna var relativt små, cirka 4 tunnland, 20 000 kvm.¹³ Avsaknaden av stora mangårdsbyggnader visar tydligt att förlagsverksamheten aldrig hade någon betydelse för snickerinäringen. Många av de äldre gårdarna har en relativt sluten gårdsplan, där bostadshus och ekonomibyggnader grupperas kring den inre gårdsplanen. Gårdsbebyggelsen kompletterades ofta med en fristående snickeriverkstad, vilket bidrog till att skapa ett slutet gårdsrum. Till en början låg snickeriet inrymt i eller i anslutning till mangårdsbyggnaden, men senare flyttades verksamheten ut till ladugårdarna och under 1900-talet uppfördes fristående verkstäder vid många gårdar.

”Det frågades aldrig i Lindome om man snick-

rade eller gjorde möbler, utan det hette alltid: Hövlar du? Och hövlade man, ja då var man en riktig lindomebo. Därefter gick anseendet.”¹⁴

I en uppteckning från 1941 beskriver Alfred Jönsson, född i Lindome 1870, möbelsnickarnas sociala ställning. Deras ekonomiska situation var bättre än de rena jordbrukarnas, men bostäderna skilde sig inte åt. De som inte drev jordbruk hade ofta ett större eller mindre torp och de klarade sig i allmänhet bra på sitt snickeri. Häst och kärra kunde man låna från någon hemmansägare för tre kronor per resa, om man inte hade egen. De flesta hemmansägare i östra Lindome hade små odlingslotter, men oftast med en häst, ett par kor, gris och höns. Hustrun och de mindre barnen skötte vanligen jordbruket. De som hade större jordbruk som omfattade 10–25 tunnland åker och äng och dessutom lite skog, hade vanligen 1–2 hästar och upp emot 6–7 kor samt smådjur. Vid dessa gårdar hade man också dräng och piga. Jordbruket gav förhållandevis bra skördar, men snickeriet gav penninginkomsten.¹⁵

Lindomesnickeriet utvecklades i olika former. En del av befolkningen snickrade under vinterhalvåret, när jordbruket inte krävde lika stora arbetsinsatser. Andra snickare satsade helt på hantverket, utvecklade sin skicklighet och var sysselsatta med snickeri året runt. Man utvecklade samtidigt olika specialiteter mellan olika byar, men också mellan olika gårdar. De snickare som var skickliga träsnidare blev halvfabrikatsleverantörer till andra möbelsnickare.¹⁶

Varje snickare arbetade så länge det rörde sig om styckemöbelstillverkning inom sitt speciella fack, vilket skapade en möblernas geografi i Lindomebygden.¹⁷ ”Det var snickare på vartenda ställe och den som inte hade plats till hyvelbänkar åt alla pojkarna hade det svårt.”¹⁸

Något lönearbete i traditionell mening förekom inte, men man kunde hyra in sig i en snickeriverkstad ”för fjärdepart”, vilket innebar att snickaren som ägde verkstaden stod för verktyg, virke och hyvelbänk, mot förtjänsten av var fjärde färdigställd möbel vid försäljningen.

FIGUR 5: *Martin Karlssons snickeriverkstad i Hällesåker 1915.*
 FOTO: *Lindome hembygds gilles arkiv.*

Lindome snickeribolag och katalogmöblerna

När industrialiseringen även började påverka möbeltillverkningen, mötte hantverket i Lindome på svårigheter. Järnvägsförbindelsen Göteborg – Varberg öppnade hösten 1888. Det innebar helt nya förutsättningar för möbelsnickarna i Lindome. I anslutning till stationen byggdes magasin för möbler och avsättningsmarknaden för lindomeprodukterna ökade avsevärt. Inom ett par år transporterades merparten av alla möbler med järnväg, direkt ut till möbelhandlare i hela landet. I s:ns årsrapport för 1910 framgår att man hade två järnvägsvagnar uppställda på ett av sidospåren. Dessa fylldes varje vecka och byttes ut mot två nya vagnar för den kommande veckan.

Järnvägen gav helt nya möjligheter, kontakterna med omvärlden blev tätare och effektivare. För att bättre möta de nya förutsättningarna för möbeltillverkningen gick flera snickare och handlare samman och bildade ett bolag. Lindome snickeribolag etablerades 1887 och existerade fram till 1908. Det omfattade 200–300 delägare och hade fyra försäljningsställen.¹⁹ De tryckte upp kataloger som gjorde det möjligt för möbelhandlare i hela landet

att beställa möbler direkt från Lindome. Strukturförändringen påverkade bebyggelsen genom att ett par större verkstäder byggdes. Carl Andersson var en av dem som byggde upp en relativt stor snickeriverkstad med flera anställda, nära Lindome järnvägsstation.

Det finns också exempel på hur enskilda snickare gick samman för att bilda lite större snickeriverkstäder. Samarbetet innebar att man kunde få tillgång till maskinell utrustning. Redan 1908 fanns det eldriven maskinhyvel i Lindome, där man kunde boka in sig och få hyvlat.²⁰

Enskilda verkstäder

Konkurrensen från de fabriksstillverkade möblerna pressade ner priserna på de hantverksmässiga produkterna. Genom att gå samman och bilda ett aktiebolag var det lättare att möta konkurrensen. Man fick därigenom också möjlighet att gemensamt köpa in virke och annat material. Men vid sidan av de snickare och affärsidkare som gått samman i bolaget fanns det samtidigt flera enskilda verkstäder där man arbetade vidare på ett traditionellt, hantverksmässigt sätt. Under senare delen av

1800-talet fanns det närmare 300 enskilda snickeri- verkstäder i Lindome, som sammanlagt sysselsatte 800 personer på hel- eller deltid inkluderat kvinnor och ungdomar.²¹ Tillverkningen av ”katalogmöblerna” hade sin största omfattning under den här perioden. Men från sekelskiftet 1900 och fram till slutet av 1930-talet minskade detta gårdsanknutna snickeri till ett femtiotal verkstäder.²²

Från sekelskiftet kan man också skönja en tendens till att jordbrukets betydelse ökade och den permanenta busslinjen mellan Lindome och Göteborg, som startade 1931 innebar att många yngre snickare tog arbete i Göteborg. Deras yrkeskicklighet var välkänd och lindomesnickarna var mycket eftertraktade som finsnickare vid husbyggena i Göteborg. Några av de snickare som hade enskilda verkstäder och tillverkade på beställning från privatpersoner drev sin verksamhet under hela 1900-talet. Det fanns verksamma snickare så sent som på 1990-talet.

Under slutet av 1930-talet bedrevs möbeltillverkningen endast på några få ställen inom socknen, främst av äldre personer. För de mindre verkstäderna som saknade maskinell utrustning var det svårt

att hävda sig i konkurrensen. De som inte skaffat egna maskiner anlidade oftast någon större eller mindre snickerifabrik i närheten för sågning, riktning, hyvling och fräsning av vissa möbeldelar. Vid denna tid etablerades ett stort antal fabriker i Småland och på andra håll, vilket innebar en svår konkurrens.

Bebyggelsemässigt innebar denna period att ett par snickerilokaler byggdes upp centralt i Lindome, nära järnvägsstationen, vilka senare revs i samband med att Lindome nuvarande centrum byggdes.

Småbrukarbygd

Under senare delen av 1800-talet och under det tidiga 1900-talet när industrialiseringen av möbeltillverkningen förändrade närings- och bebyggelsestrukturen i andra bygder fortsatte tillverkningen i Lindome i stor utsträckning att bedrivas inom varje gårdshushåll, vilket innebar att de snickeriverkstäder som byggdes snarast fick karaktären av en av jordbrukets övriga ekonomibygnader. Bebyggelsemässigt har möbeltillverkningen i Lindome varit en anonym verksamhet knuten till gården. Men

FIGUR 6: I de äldre kringbyggda gårdarna var snickeriet ofta inrymt i någon av ekonomilängorna.
FOTO: Lena Palmquist 2005.

FIGUR 7: *Linus Andersson hade snickeriverkstad vid gården Nygård i Lindome by. Gården byggdes år 1900. FOTO: Lindome hembygds gilles arkiv.*

om man söker efter de karaktäristiska byggnaderna framstår möbeltillverkningen i stort sett ha varit representerad vid de flesta gårdar.

I beskrivningar och uppteckningar ges en mycket entydig bild av gårdsbebyggelsen knuten till såväl det tidiga möbelhantverket som den mer omfattande tillverkningen av "katalogmöbler". Det är också denna bebyggelsestruktur med små och medelstora gårdar som karakteriserar dagens landskap i lindomesocknarna. Snickarfamiljerna bodde ofta i en stuga på två rum och kök. Köket användes ursprungligen som en kombinerad snickarbod, men ytterligare ett rum byggdes till, när snickeriet fick större omfattning. En del av ladugården kunde också tas i anspråk för snickeriet eller också byggdes en särskild snickarverkstad i anslutning till den övriga gårdsbebyggelsen.

Snickarverkstaden utmärktes av en byggnad med flera fönster, minst tre fönster, ett på varje sida av husgaveln. Dagsljuset var helt avgörande för en bra arbetsplats. "Antalet snickare i Lindome var stort och föremålen som tillverkades där var många. Det kan lätt ge intrycket av att det tidigt fanns utvecklade verkstäder för möbeltillverkning i trakten. Men så var det inte. Snickerilokalerna var den egna bostaden eller ladugården. Först efterhand

började speciella verkstäder uppföras. Hur stora verkstadslokalerna var och var de fanns belägna berodde både på snickarens skicklighet och på avsättningen av hans produkter. De som slöjdade skedar, fat, vispar och andra enkla föremål behövde inte större utrymme än köket."²³ Efter en brand i Hällesåker by 1829 togs det fram bestämmelser för utformningen av snickarverkstaden, men det var uppenbarligen inte många som följde dessa bestämmelser. Alla olika former av verkstäder fanns kvar så länge det fanns verksamma snickare fram till mitten av 1900-talet.

Sven-Åke Svensson beskriver i Lindome hembygds gilles skrift "Katalogmöbler" ett typiskt snickarhemman genom "Antons i Hällesåker". Gårdarna var små. Man hade en jordlott så att man kunde odla potatis, grönsaker och foder till de djur man hade, som regel en eller två grisar och några höns, i många fall även en ko eller en häst. Det var så att man kunde klara sitt eget hushåll. Manhuset var som regel en framkammarsstuga, en halländsk typ av hus, ett stort kök i ena gaveln och en kammare på den andra gaveln och ett rum i mitten, ingång i mitten på ena långsidan. Det var vanligt att det fanns en liten utbyggnad runt yttertrappan. Med en gång innanför ytterdörren var det en svängd vinds-

trappa. På vinden fanns det som regel ett vindsrum åt varje gavel. Verkstaden var fristående och inredd på den gavel som gav det bästa ljuset, två fönster på gaveln och som regel ett fönster på varje långsida, ibland två. På den andra gaveln hade man djuren. Anton och Klara hade åtta barn. Klara skötte gården och Anton stod i verkstaden och tillverkade skrivbord och likkistor.

Lindome hembygdsgille har publicerat en översikt över enskilda verkstäder och de mindre snickeriverkstäder som ingick i Lindome Snickeri Aktiebolag och bedrev verksamhet under 1900-talet, den s.k. katalogtiden.²⁴ Här beskrivs Börjesgården i Hällesåker med snickeriverksamhet fram till mitten av 1900-talet. Gården är sedan 1976 Lindome hembygdsgård. Snickeriet vid gården hade drivits av samma släkt fram till slutet av 1800-talet då verksamheten försattes i konkurs och gården såldes. Den nye ägaren som övertog fastigheten 1896 rev den gamla snickarverkstaden och drev gården som jordbruksfastighet fram till 1911, då gården köptes tillbaka av släktingar till den tidigare ägaren, vilka samtidigt var ägare till granngården. De båda gårdarna slogs samman, gårdsbebyggelsen förnyades och en ny snickeriverkstad uppfördes 1912. Syskonen Nilsson drev gården genom att två bröder stod i verkstaden, den tredje brodern skötte jordbruket och systemen hushållet. En av bröderna, Albert Nilsson, startade senare snickerifabrik i Hällesåker, där han tillverkade fönster och köksinredningar fram till 1960-talet, då fabriken såldes och han återgick till att snickra i den gamla verkstaden på Börjesgården.

Hantverkstraditionens styrka

Lindomeslöjden hade sin styrka i hantverkstraditionen och utvecklades aldrig till en mer omfattande industriell produktion. Jämfört med den textila hemindustrins utveckling mot fabriksindustri i den angränsande Sjuhäradsbygden, en fabriks-etablering som drevs av en liten grupp kapitalstarka entreprenörer, storförläggarna, så hade snickeriverksamheten i Lindome helt andra förutsättningar. Den starka hantverkstraditionen, med oberoende, högt kvalificerade och specialiserade hantverkare, verksamma inom familjen och gården, motverkade en mer utpräglad entreprenörsanda. Det förekom ett fåtal möbelhandlare kring sekelskiftet 1900 som

gjorde försök att etablera sig som uppköpare, handlare och entreprenörer, men de var inte särskilt framgångsrika. På samma sätt var försöken att slå sig samman i bolag inte heller särskilt positiva, varken vid sekelskiftet eller på 1940-talet.

Katalogmöblerna, det fasta varusortimentet som presenterades i de kataloger som skickades ut till möbelhandlare i hela landet, var utsatta för en hårdare konkurrens från andra möbelfabriker än de hantverksmässigt tillverkade möblerna. Den mer exklusiva hantverksproduktionen var mer konkurrenskraftig men samtidigt beroende av enskilda beställningar, oftast från privatpersoner, vilket innebar en mycket ojämn orderingång. Men som hantverksnäring i kombination med jordbruk visade den sig vara mest konkurrenskraftig. Ett exempel är den snickeriverksamhet som bedrevs vid gården Rösera i Ingemantorp. Det år 1905 nybyggda snickeriet blev en av de större hantverkslokalerna i Lindome och verksamheten drevs av snickarsläkten Thorsson. Verksamheten drevs parallellt med gårdsjordbruket och man specialiserade sig på avancerade beställningar på hela möblemang från privatpersoner förmedlade genom familjens möbelaffär i Göteborg. Ofta ritades originalmodeller efter kundens önskemål, med kostnadsberäkning och uppgifter om leveranstider.

Särskilt under skördesäsongen kunde det vara svårt för snickarna att hålla leveranstiderna. Det var inte ovanligt att man anlät andra snickare i trakten och dessa kvalificerade arbeten visade sig vara lönsammare för såväl snickare som möbelbutik jämfört med tillverkningen av standardsortimentet. Svårigheten var att lägga upp en rationell produktion eftersom beställningarna kom in oregebundet.

I Carl Thorssons anteckningar från 1910-talet framgår att han tog emot stora beställningar, som sedan lämnades ut till den egna verkstaden och även till andra snickare som en form av lönearbete. Thorsson var medlem i Lindome Snickeri AB, vars främsta syfte, när det grundades 1887, var att organisera gemensamma virkesinköp för att på det sättet få fram bättre råvarupriser. Virket köptes vanligen från de närmsta trävarufirmorna i Kungälv och Göteborg. Försöken till samköp av virke aktualiserades vid flera tillfällen både i början av 1910-talet och i början av 1940-talet, men ledde aldrig till några större framgångar.

FIGUR 8: Antons i Hälsesåker. Foto av gårdsmålning. Lindome hembygds Gilles arkiv.

Marknadsföring genom hantverks- och industriutställningar

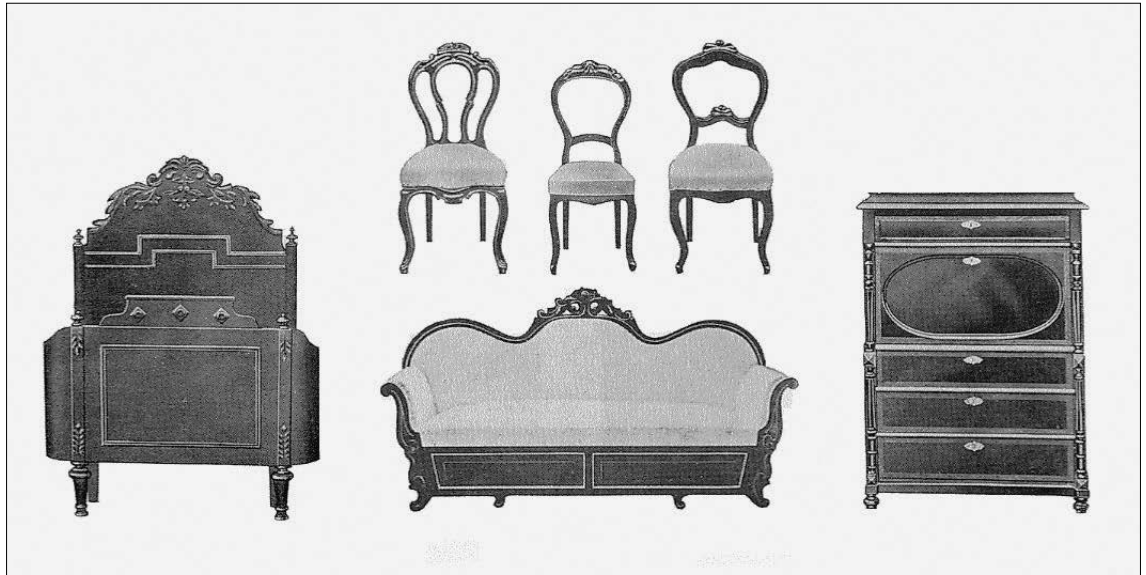
Möbler från Lindome var utställda och väckte stor uppskattning på världsutställningen i Amsterdam i slutet av 1800-talet.²⁵ Vid Hantverks- och industriutställningen i Halmstad 1912 var lindomesnickeriet representerat och blev uppmärksammat med priser och utmärkelser. Snickaren Carl Thorsson och möbelarkitekten Otto Schultz ledde lindomekommitténs arbete och planerade deltagandet väl, kontaktade flera av bygdens snickare, tog fram ritningar till nya möbelmodeller för olika rumsinteriörer. Man var angelägen om att visa upp så kompletta inredningar som möjligt i de fyra utställningsrum som Lindome fick disponera. Resultatet blev mycket positivt och lindomesnickeriet var även representerat två år senare vid Baltiska utställningen i Malmö. Men efter andra världskriget slutade möbelbutikerna nästan helt att ta emot enskilda beställningar från privatkunder, vilket innebar stora svårigheter för de enskilda snickeriverkstäderna.

Det gjordes flera försök att på olika sätt marknadsföra den hantverksmässiga möbeltillverkning-

en. Alfred Jönsson, född i Lindome på 1870-talet, gav följande beskrivning av den minskande produktionen under början av 1910-talet: ”Redan före världskriget 1914–18 började snickeriet att avtaga i Lindome. Orsakerna härtill voro, dels möbelsnickerifabrikernas arbeten, som mer och mer började uttränga de äldre möbeltyperna och dels att maskiner voro erforderliga för en snickare om han skulle stå sig i konkurrensen med fabrikena. Den yrkesgren som bäst stod sig i konkurrensen var nog stolmakeriet.”²⁶

Minskad orderingång och produktion

Under 1940-talet skedde en tydlig nedgång i möbeltillverkningen. Industrialiseringen av möbeltillverkningen i andra bygder innebar att snickeriverksamheten var hotad. Ett par fabriker hade byggts, men där bedrevs ingen verksamhet under 1940-talet. Enstaka snickare arbetade med beställningsarbeten, men möbeltillverkningens expansiva period i Lindome var förbi. Den nya tidens maskindrivna

FIGUR 9: Möblerna i de tryckta katalogerna kring sekelskiftet 1900 följde tidens mode med de så kallade nystilarna. Exempel ur Carl Enelunds möbelkatalog 1916.

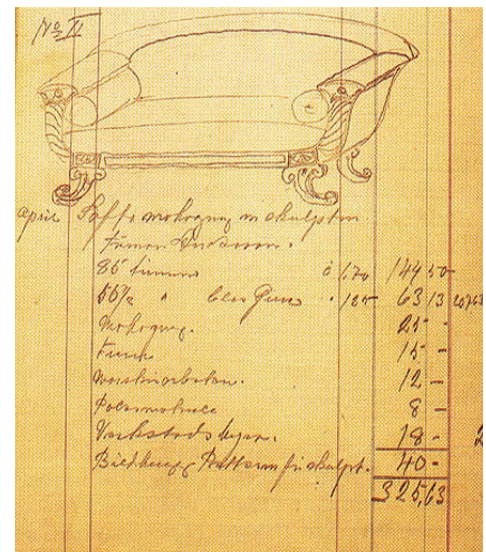
verkstäder hade de små familjesnickerierna ingen ekonomisk möjlighet att bygga upp. Många unga snickare valde istället de bättre betalda byggnadsarbetena i Göteborg och andra satsade åter på jordbruket.

Men det gjordes fortfarande försök att förnya och rädda verksamheten. Några snickare slöt sig samman i *Lindome hantverks- och industriförening* och *Lindome möbelsnickaresekonomiska förening*, båda bildades 1942. Den förra hade 11 medlemmar och den senare 8, men man hoppades på att flertalet av de cirka femtio fortfarande yrkesverksamma snickarna skulle gå med. Den ekonomiska föreningen hade till uppgift att skaffa en gemensam torkinrättning och att köpa in virke i större partier till bättre priser. Meningen var att man liksom tidigare skulle arbeta i sin egen gårdsverkstad, men att man skulle få tillgång till gemensamma maskiner för vissa arbetsmoment. Medlemmarna uppmanades att specialisera sig och genom hantverksföreningen få tillgång till nya modeller och uppslag. Det var också önskvärt att man gick samman kring försäljningen eller åtminstone höll samma prissättning. Det fanns tydliga paralleller med organisationen inom Lindome snickeribolag som bildades på 1880-talet. Snickaren John Wilhelmsson från Hällesåker, som i en uppteckning från 1942 beskriver intentionerna i dessa då nybildade bolag skriver att detta är enda vägen att bevara snickeriet som näring i socknen

och samtidigt behålla dess karaktär av hemslöjd i modernare form.²⁷

Möbelindustrin och hantverksprodukterna

Möbelindustri knuten till fabriksanläggningar etablerades förhållandevis sent i Sverige, trots att möbelhantverket och träslöjden förekommit som

FIGUR 10: Orderbok med skiss och kostnadsberäkning från snickarfamiljen Thorsson 1924. Lindomemöbler, Mölndals museum 1994.

FIGUR 11: *Bebyggelsemässigt var snickerinäringen anonym, men de små verkstäderna fanns vid i stort sett varje gård. FOTO: Lena Palmquist 2005.*

binärningar till jordbruket på flera ställen i landet. Under 1800-talet var såväl Lindome socken som Östervåla i Uppland centrum för möbeltillverkning, liksom Tibro samhälle i Västergötland, Långsjö och Algutsboda socknar i Kronobergs län och Glimåkra i norra Skåne.

Förutsättningarna för industrietablering var främst god tillgång på råvaror, lämplig drivkraft, yrkesskicklig arbetskraft och en avsättningsmarknad. Utvecklingen i Lindome och Tibro har många paralleller, men i vissa avseenden är de varandras kontraster. Tibro i Västergötland är beläget utmed vattendraget Tidån där det fanns flera mindre sågverk. Under 1860-talet bedrevs laggkärlstillverkning som binäring till jordbruket, vilket senare under 1800-talet övergick i möbeltillverkning. När järnvägen byggdes 1876 började ett samhälle växa upp kring järnvägsstationen, vilket innebar både bostäder och möbelverkstäder.

Bebyggelsekoncentrationen kring det uppväxande järnvägssamhället innebar att många hantverkare från den omgivande jordbruksbygden flyttade in till Tibro där man byggde upp nya verkstäder.

Närheten till järnvägen och möjligheten att effektivt distribuera möbelprodukterna över hela landet, liksom behovet av maskinell utrustning innebar att möbeltillverkningen koncentrerades till Tibro samhälle. I detta avseende skiljer sig Tibro helt från utvecklingen i Lindome. Under förra hälften av 1900-talet hade Tibro ett stort antal möbelföretag, flertalet små verkstäder, oftast med endast en person verksam, men med en koncentration till samhället kring järnvägen.²⁸ Möbeltillverkningen var inte längre en binäring utan hade utvecklats till en självständig näringsgren.

Förutsättningarna för att etablera en fabriksmässig möbelindustri i Lindome var i flera avseenden lika goda som i Tibro. Den avgörande skillnaden och möjligen en faktor av betydelse i förklaringen till varför fabrikstillverkningen aldrig fick ett genombrott i Lindome var avsaknaden av en koncentration av verkstäder, liksom framgångsrika entreprenörer. I Tibro flyttade hantverkarna och tillverkningen in till stationssamhället medan möbeltillverkningen i Lindome förblev spridd över flertalet gårdar i socknen.

Försöken att slå sig samman i bolag och effektivisera marknadsföring och distribution av de sk katalogmöblerna gav aldrig önskat resultat. Sannolikt förblev den individuella hantverkstraditionen med rötter i det välkända lindomesnickeriet under 1700-talet starkare än ambitionerna att utveckla möbeltillverkningen i industriell skala. Men hantverkarna i flera av de enskilda verkstäderna var de som i längden klarade sig bäst.

Kombinationen av jordbruk och ett närmast exklusivt möbelhantverk av hög kvalitet var det som under mitten av 1900-talet trots allt var mest konkurrenskraftigt. Det byggde på en småskalighet med familjen som bas, möjligen utvidgad med ett

par inhyrda snickare. Den ojämna orderingången kunde balanseras med hjälp av jordbruket.

Bebyggelsemässigt präglas lindomebygden fortfarande av mindre lantbruk med snickeriverkstäder som en del av gårdens ekonomibyggnader.

Lena Palmqvist, fil. kand i etnologi, byggnads-historiker, avd. chef vid Antikvariska avdelningen, Nordiska museet.

lena.palmqvist@nordiskamuseet.se

Noter

1. Stålberg 1942, s. 13.
2. Hallands läns hushållningssällskap 1812–1912.
3. För en presentation och kommentar av teorin se Magnusson, Lars och Isacson Maths 1988, s. 5–8; samt Mendels Franklin 1972; Kriedte, P., Medick, H.-Schlumbohm, J. 1977.
4. Magnusson, Lars och Isacson Maths 1988, s. 6.
5. E.U. 21 981. Uppteckning i Nordiska museets arkiv, 1941, sagesman: Anders Augustsson, Högen, f. 1854.
6. Ahlberger 1988.
7. Stålberg 1942, s. 192. Jordbruksräkningen år 1937, tab 1.
8. Barchaeus 1773. Utg av Möller. B., Lund 1924.
9. Stålberg 1942, s. 193.
10. Martinius 1994, s. 47.
11. Martinius 1994, s. 30.
12. Kommerskollegium, Avd. för näringsstatistik, primärmaterial från fabriker, Hallands län 1902, 1906, 1910, 1918. Riksarkivet.
13. Svensson 2004, s. 43 ff.
14. E.U. 17 600. Meddelaren Hilding Svensson intervjuade på 1940-talet lantbrukaren och snickaren Alfred Augustsson, f. 1865. Nordiska museets arkiv.
15. E.U. 18 622. Uppteckning från 1941, meddelare Alfred Jönsson, född i Lindome 1870. Nordiska museets arkiv.
16. Tärby, Gunnar och Wirsin, Ingrid 1994, s. 66.
17. Tornehed, Stig. I: Pettersson, Astrid & Tornehed, Stig 1980, s. 61.
18. Pettersson 1980, s. 88.
19. E.U. 21 981. Uppteckning i Nordiska museets arkiv, 1941, s. 105. Sagesman: Handlande Carl Enelund, Hällesåker.
20. Svensson 2004, s. 24.
21. Tärby, Gunnar, och Wirsin, Ingrid 1994, s. 65.
22. Svensson 2004, s. 27.
23. Tärby, Gunnar, och Wirsin, Ingrid 1994, s. 64.
24. Svensson 2004, s. 28 ff.
25. Thorsson, Tore. I: Martinius, Birgitta 1994, s. 50.
26. E.U. 18 622, s. 81. Uppteckning 1941, Nordiska museets arkiv. Sagesman Alfred Jönsson, född i Lindome 1870.
27. E.U. 21 981, s. 121. Uppteckning 1942, Nordiska museets arkiv. Sagesman: John Wilhelmsson, Hällesåker.
28. Ståhlberg 1942, s. 194 ff.

Käll-och litteraturförteckning

Otryckta källor

- Mölnalds museum**
Arkivmaterial om Lindomesnickeriet
- Nordhallands hembygdsförening**
Arkivmaterial om Lindomesnickeriet
- Nordiska museets arkiv**
Upptecknings- och frågelistmaterial
- Riksarkivet**
Kommerskollegium, Avd. för näringsstatistik
Primärmaterial för hantverkare
Primärmaterial för fabriker

Tryckta källor och litteratur

- Ahlberger, Christer, 1988, *Vävarfolket*, Göteborg.
- Barchaeus A. G., *Underrättelser angående Landthushållningen i Halland, Stockholm 1773*. (Utg av Möller. B., Lund 1924).
- Kriedte, P. & Medick H.-Schlumbohm, J., 1977, *Industrialisering vor der Industrialisierung*. Göttingen.
- Kulturmiljöer i Mölnadal, Källered och Lindome*. Kulturmiljövårdsprogram för Mölnalds kommun 2000.
- Magnusson, Lars & Isacson, Maths, 1988, "Proto-industrialisering – en förutsättning för den industriella revolutionen?" *Bebyggelsehistorisk tidskrift* 16.
- Martinius, Birgitta, 1994, Signerade lindomestolar. *Lindome-*

- möbler*. Katalog. Mölndals museum.
- Mendels, Franklin, 1972, "Proto-industrialization: the first Phase of the Industrialization process." *Journal of Economic History* XXXI.
- Palmqvist, Lena A:son, 1988, "Sjuhäradsbygdens bondefabriker." *Bebyggelsehistorisk tidskrift* 16.
- Pettersson, Astrid & Tornehed, Stig, 1980, *Karlarna hövla, kvinnorna polera*. Stockholm.
- Schoultz von, Gösta, 1942, "Möbelsnickeriet i Lindome." *Fataburen* 1942. Stockholm.
- Stålberg, Helge, 1942, "Några drag ur den sydsvenska möbelindustrins lokalisering" *Svensk geografisk Årsbok*.
- Svensson, Sven-Åke, 2004, *Lindome – Katalogmöbler*. Lindome hembygdsförening.
- Tärby, Gunnar & Wirsin, Ingrid, 1994, *Lindomesnickeriet – historia och förutsättningar*. Skrifter utgivna av Bohusläns museum och Bohusläns hembygdsförbund, nr 48.
- Upmark, Gustaf, 1916, "Allmogeslöjd, företrädesvis i Halland, vid medlet af 1700-talet." *Fataburen*, (s. 44).
- Östervålastolar – tradition – bygd – tillverkning. 1999, *Västmanlands Fornminnesförening och Västmanlands läns museums Årsskrift* 76.

Small-scale furniture industry in Lindome

By Lena Palmqvist

Summary

The small-scale furniture industry which was established during the late 19th century in the parish of Lindome, south of Gothenburg, was rooted in the hand-crafted furniture production of the 18th century, a successful export industry which, nearly 300 years ago, made Lindome well known in the furniture trade. When, towards the close of the 19th century, that craft industry came up against competition from factory-made furniture from other parts of the country, the Lindome cabinet makers chose one of two options: either they staked everything on continued furniture production and looked for ways of improving its efficiency, or else they continued hand-crafting furniture in a small way, to one side of agriculture.

Farms were relatively small, with farmhouse and outbuildings often forming an enclosed quadrangle. In many cases the addition of a free-standing carpentry shop helped to close the quadrangle. At first the carpentry shop adjoined the farmhouse or occupied part of it, but later on the business was moved out into the barns, and in the 20th century many farms acquired free-standing workshops.

The Lindome joinery industry evolved in a variety of forms. Some farmers and craftsmen went in for carpentry during the winter season, when there was less work to be done on the land. Other carpenters staked everything on their craft, improved their skills and concentrated on joinery production all the year round. At the same time, differ-

ent villages – and different farms, for that matter – developed various specialities. Carpenters who were skilled at wood-carving became suppliers of semi-finished products to other furniture makers.

"Catalogue furniture", meaning the fixed range of furniture presented in the catalogues distributed to furniture dealers everywhere in the country, had to compete with factory-made furniture from other sources. More exclusive hand-crafted production to original models often designed according to the customer's preferences was more competitive but at the same time dependent on individual orders, mostly from private customers, which spelled heavy fluctuations of order intake. But as a craft occupation combined with farming, this proved the most competitive proposition.

Furniture making in Lindome remained scattered between most of the farms in the parish. Several attempts were made to join forces in a single company and to streamline the marketing and distribution of "catalogue furniture", but the individual craft tradition remained more powerful than aspirations to furniture production on an industrial scale. And events proved that it was the craftsmen in several of the individual workshops who fared best in the long run. The combination of farming and a virtually exclusive, high-quality craft production of furniture proved to be the most competitive solution for the mid-20th century.